

Permiläisen vokaali- ja painotusopin alalta

Syrjäänissä ja votjakissa vallitsee, jos eräät myöhäiset äännekehitymät jätetään huomiotta, yhdenmukainen vokaalisysteemi $a; o, e, e; u, i, i$. Tässä systeemissä ei esiinny kvantitatiivista jäsentymistä, vaan kaikki vokaalit ovat lyhyitä, vaikka lyhyttä pitempääkin kvantiteettia saattaa tilapäisesti ilmetä.

Permiläisten kielten ensi tavun vokaalista käsittelevässä väitöskirjassaan »Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wotjakischen mit Rücksicht auf das Syrjänische» asettuu WICHMANN sille kannalle, että yllä mainittu seitsenvokaalinen järjestelmä on jo kantapermiläinen ja että kukin siihen kuuluvista vokaaleista on periytynyt molempiin permiläisiin tytärsikieliin semmoisenaan. Merkillistä kyllä syrjääni ja votjakki osoittavat vokaalisysteeminsä yhtenäisyydestä huolimatta yksityisten sanojen vokaaliedustuksessa mitä suurinta eroavuutta, niin että — kuten on sanottu — melkein mikä tahansa syrjäänin vokaali voi esiintyä melkein minkä tahansa votjakin vokaalin vastineena. Näitä omituisia suhteita (esim. syrj. $o \sim$ votj. u ; syrj. $e \sim$ votj. e jne.) Wichmann nimittää permiläisiksi vokaalivaihteluiksi, ja hän katsoo niiden todella juontuvankin vanhoista paradigmaattisista vaihteluista, jotka olisivat olleet yhteydessä astevaihteluun (vrt. Iso Tietosanakirja IX 779). Tässä on syytä huomauttaa, että Wichmannin tutkimus ilmestyi v. 1897 eli vuotta myöhemmin kuin Setälä oli esittänyt teoriansa astevaihteluun liittyneistä suomalais-ugrilaisista vokaalien ablautvaihteluista. Setälän teoria onkin ratkaisevasti määrännyt Wichmannin käsitysten suunnan.

Lyhyessä, mutta nimenomaan periaatteellisena kannanilmaisuna merkillepantavassa kirjoitelmassaan »К вопросу о пермском вокализме» (Бюллетень ЛОИКФУН 4, 1929) БУБРИН pitää Wichmannin esitystä syrjäänin ja votjakin ensi tavun vokaalien keskinäisistä suhteista epätydyttävänä. Hän toteaa mm. syrjäänin o :n vastaavan äännelaillisesti votjakin u :ta. Tällaisia tapauksia voidaan [Wichmannin laatiman tilaston mukaisesti] laskea 130:een, kun taas tapauksia, joissa syrjäänin o vastaa votjakin o :ta, on tuskin 15. Toiseksi votjakin o vastaa äännelaillisesti syrjäänin e - ja e -vokaaleja. Sekä syrj. $e \sim$ votj. o että syrj. $e \sim$ votj. o suhteesta on n. 40 esimerkkiä. Kolmanneksi kirjoittaja huomauttaa siitä, että syrjäänin e ja e äännelaillisesti vastaavat myös votjakin e :tä.

Bubrihin mielipiteen mukaan votjakin ensi tavun vokaalisto on vielä melko äskettäin ollut syrjääniä lähempänä kuin nykyisin. Eräät turkkilaisperäiset ja sellaiset venäläiset lainasanat kuin votj. *kuso* 'viikate' <

ven. *kosa* osoittavat, että votjakissa on verraten myöhään tapahtunut muutos $o > u$ ensi tavussa. Votjakin nykyisen *o*:n tilalla ei siihen aikaan voinut olla *o*, koska silloin sekin olisi muuttunut *u*:ksi. Sen sijalla täytyy olettaa esiintyneen jonkin muun vokaalin. Tämä syrj. ϵ :n ja e :n vastineena esiintyvä äänne ei kuitenkaan ole saattanut olla ϵ eikä e , koska ne molemmat ovat votjakissa säilyneet muuttumattomina. Se on ehkä ollut »etinen, labiaalistunut, keskivokaaliin vivahtava vokaali». Muinaisvotjakkilainen vokaalisysteemi, johon Bubrihin esittämässä kaaviossa sisältyy myös hänen edellyttämänsä kahdeksas vokaali, olisi kokonaisuudessaan melko tarkoin vastannut syrjäänin suhteita.

STEINITZ, joka julkaisi v. 1944 teoksen »Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus», omaksuu permiläisen vokaaliston kehityksestä periaatteessa Bubrihin kannan. Hän sanoo mm.: »Vokaalivaihtelu ei luullakseni ole syynä merkillisiin syrjäniläis-votjakkilaisiin kehityksiin ja vastineihin» (s. 128). Kuitenkaan Steinitz ei tunne luottamusta Bubrihin ajatusta kohtaan, että permiläisten kielten keskinäisissä suhteissa vallitseva kirjavuus olisi eräältä kohdalta selitettävissä olettamalla kantapermiläisen vokaalisysteemin sisältäneen syrjäänissä ja votjakissa tavallisimmin esiintyvien seitsemän äänteen lisäksi vielä palataalisen labiaali-vokaalin. Steinitzistä tällainen oletus tuntuu eri syistä epätodennäköiseltä, joskaan hän ei omasta kohdastaan sano voivansa esittää parempaakaan ratkaisua.

Setälän sm.-ugr. ablautvaihteluja koskeva teoria perustui lähinnä eräisiin lapin ja mordvan vokaalisuhteisiin, jotka kuitenkin selittyvät toisella tavoin kuin hän otaksui, nim. näiden kielten erikoiskehityksen tuloksiksi. Bubrihin ja Steinitzin käsitys, että myös permiläisten kielten vokaalisuhteet on selitettävä toisin kuin vanhojen vaihteluiden pohjalla, pitää sekin varmasti paikkansa. Bubrih on oikealla tiellä edellyttäessään, että kantapermissä on ollut enemmän vokaaleja kuin tavallisessa syrjäniläis-votjakkilaisessa järjestelmässä, jolloin jokin problemaattiselta näyttävä suhde paljastuukin tähän asti tuntemattoman alkuvokaalin äänneläilliseksi jatkajaksi. Hänkään ei silti ole kulkenut tätä tietä päähän asti, sillä kantapermiläinen kieli on todellisuudessa ollut vokaalistoltaan Wichmannin ja Steinitzin alkuperäisenä pitämää systeemiä huomattavasti monimuotoisempi.

Siinä kperm. ensi tavun vokaaliston rekonstruktiossa, joka jäljempänä esitetään, lähdetään käsityksestä, että esipermiläisen ja varhaiskantasuomalaisen vokaalijärjestelmän välillä ei ole ollut mitään periaatteellista eroa. Vaikka kirjoittajan tarkoituksena on jättää permiläisen aineiston yksityiskohtainen historiallinen analyysi toiseen yhteyteen, lienee tässäkin

suppeassa yleiskatsauksessa paikallaan esittää joitakin viittauksia kperm. vokaalien syntyhistoriaan.

Tuntemamme syrj.-votj. yhteissanasto käsittää suunnilleen 1000 sanaa, ja tämän aineiston ensi tavun vokaaleista osoittautuu n. 75 % kperm. alkuaänteiden säännöllisiksi edustajiksi. Wichmannin esittämistä kaikkiaan 33:sta permiläisestä »vokaalivaihtelu»-tapauksesta (mts. 73—81) sisältyy kokonaista 27 tuohon vain 25 %:n suuruiseen vähemmistöön. Viimeksimainittujen, poikkeuksellisia suhteita osoittavien sanojen lukumäärä vaihtelee eri ryhmissä 35:stä yhteen. Jos otetaan huomioon, että poikkeustapauksien joukossa kolme suurimpiin kuuluvaa ryhmää, nim. syrj. *e* ~ votj. *i* (Wichmannin mukaan 17 tap., esim. syrj. *seskini* 'pureskella' ~ votj. *siskini*), syrj. *o* ~ votj. *i* (15 tap., esim. syrj. *loknj*, *loktni* 'tulla' ~ votj. *liktini*) ja syrj. *u* ~ votj. *i* (35 tap., esim. syrj. *vuž*, *vudž* 'juuri' ~ votj. *viži*), ilmeisesti selittyvät enimmäkseen tulokseksi votjakkilaisella taholla harvinaisen ekspansiokykyiseksi tulleen *i*:n sporadisesta tunkeutumisesta vielä varhaiskantavotjakissa syrjäänin edustuksen mukaisesti esiintyneiden lähivokaalien *e*:n ja *u*:n tilalle, niin 24 jäljellejäävän ryhmän vahvuus supistuu hyvin vähiin. Niistä laajin (syrj. *a* ~ votj. *u*) sisältää 20 sanaa, ja keskimääräinen edustus eri ryhmissä on 7 sanaa. Frekvenssiltään näin vähäiset tapaukset eivät saata olla itsenäisten kperm. äännekategorioiden jatkajia. Ne perustuvat pääasiallisesti satunnaisiin sarjasekaantumiin, eikä niillä niin muodoin ole sanottavaa kielihistoriallista merkitystä. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että faktillisten, alempana puheeksi tulevien kperm. vokaalikategorioiden edustajien lukumäärä vaihtelee 140:stä n. 30:een, keskiluvun ollessa 70.

Permiläisen vokaaliston tähänastisessa tutkimuksessa on liiaksi rajoitettu yleisiin murretyyppeihin ja sivuutettu eräät harvinaiset murretyypit, jotka itse asiassa merkittävällä tavalla valaisevat esillä olevaa kysymystä. Muutamat kiintoisat seikat ovat tosin tulleet ilmi vasta viime sodan aikana suoritetun aineksenkeruun yhteydessä, mutta se lähde, jota on pidettävä kaikkein tärkeimpänä, nim. ARVID GENETZIN itäpermiäkin murretta käsittelevä julkaisu »Ost-permische Sprachstudien», on kyllä ollut tutkijain käytettävissä ja käyttämänäkin jo v:sta 1897. Tähän erikoislaatuiseen syrjäänin murteeseen sai Genetz ensimmäisenä ja ehkä ainoana tutkijana tutustua v. 1889 Paršakova-nimisessä Ural-vuoriston kylässä, joka sijaitsi silloisen Tšerdynin piirin Verh-Jasvan voolestissa, 100 virstan päässä Tšerdynin kaupungista itään. Murteen puhujat olivat ainakin tässä kylässä jo Genetzin aikana venäläistymässä. Genetzin merkinnät ovat, kuten aina, hyvin tarkkoja. Hänen transskriptionsa tosin poikkeaa nykyisestä, mutta esim. vokaalien kvaliteetti on täsmällisesti

määritely, niin ettei tästä merkintätavan eroavuudesta ole mitään haittaa.

Ne säännöllisiksi katsottavat syrjääniläis-votjakkilaiset äännevastavuudet, joiden nojalla kantapermiläinen vokaalisysteemi on hahmoteltavissa, ovat seuraavat:

1) Syrj. *a* ~ votj. *a*. Esim. syrj.-votj. *das* '10'. Jo kantapermissä on ollut *a. Etymologisesti tämä vokaali on hämärä. Se ei ole sm.-ugr. *ä:n normaali edustaja permiläisellä taholla, kuten esim. Steinitz katsoo, sillä *ä on ani harvoin kehittynyt kperm. *a*:ksi, jota enimmäkseen tavataan myöhäsyntyisessä permiläisessä erikoissanastossa. Äänteen esiintyminen sellaisissa arjalaisperäisissä lainasanoissa kuin syrj.-votj. *zarñi* 'kulta', syrj. *majeg*, votj. *majeg* 'seiväs, paalu' kylläkin todistaa sen suhteellisen korkeata ikää.

2) Äännesuhde, joka tavallisesti merkitään syrj. *e* ~ votj. *e*. Muitakin edustustapoja esiintyy. Ensinnäkin itäpermjakissa on säännöllisesti äänne, jonka Genetz merkitsee *ö*:llä. *ö* ei tarkoita *e*:ta kuten Wiedemannilla, vaan Genetzin mukaan ko. vokaali muodostuu »mit der Lippenarticulation eines ziemlich engen *o* und mit zurückgezogener Zunge», ja sen ääntämispaikka sijaitsee suunnilleen *e*-merkillä merkityn »gutturaalivokaalin» ja *e*:n välissä. Genetzin *ö* on täten joko *o*:n ja *ö*:n välinen keskivokaali *ö* tai takainen *ö* (*ö*). Tämä äänne on historiallisesti tärkeä, sillä se on peräisin jo kantapermiläiseltä kaudelta, nyt tarkasteltavana olevassa äännesuhteessa tosin luultavasti vasta kantasyrjääniläiseltä. Kun kantapermissä on nähtävästi ollut erityinen keskivokaalien sarja, on *ö* katsottava äänteen alkuperäiseksi asuksi, ja sitä Paršakovan murteen *ö*:kin tarkoittanee. Mitä votjakin edustukseen tulee, niin täälläkään ei *e* ole yksinomainen, sillä MUNKÁCSI on tutkimissaan murteissa todennut säännöllisesti sanan alussa ja joskus sanan sisälläkin, nimenomaan likvidan ja *j*:n edellä, *e*:n sijasta *e*:n, jonka hän kirjoittaa *ä*:llä. Votjakin normaaliedustuksesta jyrkästi poikkeava on se merkintä, joka on vallitsevana WIEDEMANNIN syrjäänin sanakirjan votjakkilaisessa liitteessä (Syrjänisch-deutsches Wörterbuch. Anhang enthaltend das Wotjakische; s. 461—567). Tähän sanastoon sisältyvässä 27 syrj. *e* ~ votj. *e* tyyppiä edustavassa sanassa näemme 17 kertaa *ö*:n (= *e*), kahdesti sekä *ö*:llisen että *e*:llisen muodon ja vain 8 kertaa yksinomaan *e*:n. Esim. Wichmann ei epäile näiden Wiedemannin *ö*-merkintöjen todenperäisyyttä, vaan mainitsee ne esimerkkeinä votjakissa murteidenvälisenä tavattavasta sporadisesta *e* ~ *e* vaihtelusta (mts. 59—61). Samalla kannalla näkyy olevan JEMELJANOV (Грамматика вотяцкого языка 20, § 30).

Epäilyksiin ei lienekään aihetta. Mainittakoon, ettei Wiedemannilla ole milloinkaan *ö:tä* sellaisissa sanoissa, joissa votjakin *e* vastaa syrjäänin *e:tä*. — Eri edustustapoja osoittava esimerkki: syrj. *egir*, PO (= itäpernjakki) *öger*, votj. (yl.) *ègîr*, (Munk.) *ägîr*, (Wied.) *ögyr* 'hiili'.

Viittauksena siihen, millaisesta kperm. äänneestä tässä on lähdettävä, saattaa olla eräs sananloppuisessa vokaalilistossa ilmaantuva suhde, joka on tyyppinen esim. illatiivin päätteelle: syrj. (yl.) *morte*, Ižma *morte*, votj. *murte* 'ihmiseen'. Kun *ε* esiintyy toisistaan niin kaukana sijaitsevilla alueilla kuin votjakissa ja syrjäänin pohjoisessa Ižman murteessa, niin se on ilmeisesti kantapermiläinen. Luonnolliselta tuntuisi ajatella, että samainen äänne olisi kuulunut myös ensi tavun vokaalilistoon ja että juuri puheena oleva äännesuhde palautuisi siihen. Siis ensi tavun kperm. *ε olisi kantasyrjäänissä labiaalilistunut *ö:ksi*, joka $\equiv$ PO-murteessa, mutta muuten $> \epsilon$; votjakissa olisi *ε murteittain määrähdoin $\equiv$, yleensä $> e$, jossakin harvinaisessa murretyypissä *ε*. — Olettamamme kperm. *ε on useimmiten sm.-ugr. **ä:n* jatkaja, joka siis kantapermissä näyttää — eräissä tapauksissa — säilyneen lähellä alkuperäistä kvaliteettiaan.

3) Äännesuhteen syrj. *o* ~ votj. *u* selittävät Bubrih ja Steinitz aivan oikein siten, että syrjääni edustaa vanhempaa kantaa. Nykyisin voimme kuitenkin lähteä siitä, että kantapermissä on ollut kaksi eri *o*-vokaalia, jotka molemmat ovat votjakissa kehittyneet *u:ksi*. UOTILA löysi Ylä-Sysolan murteesta, joka kuuluu syrjäänin pohjoismurteiston eteläryhmään, »normaalin» *o:n* ohessa esiintyvän umpinaisen *o:n*, ja hän myös totesi (SUSA LII s. 7), että edellistä vastaa itäpernjakissa *o*, mutta jälkimmäistä *u* (resp. *y*). Molemmat *o*-äänneet esiintyivät Ala-Sysolankin murteessa, mutta niiden välillä ei ollut johdonmukaista eroa, vaan kielenopas saattoi ääntää ne jopa samassa sanassa. Ižman murteen *o:n* Wichmann on usein merkinnyt *o:ksi*, mutta täälläkin *o* ja *o* ovat menneet sekaisin. Tuonnempana viitataan pariin seikkaan, jotka osoittavat, että näiden vokaalien välinen ero tosiaan juontuu jo kantapermistä.

Tässä kiinnitämme huomion kperm. *o-vokaaliin, joka on siis säilynyt syrjäänissä, Ylä-Sysolan I. SO-murre ja itäpernjakki mukaanluettuina, mutta votjakissa muuttunut *u:ksi*. Esim. syrj. (myös SO PO) *poz*, votj. *pus* 'pesä jne.'. Kperm. *o on ensi sijassa sm.-ugr. **e:n* jatkaja. Muutos *e:stä* *o:ksi* ei liene tapahtunut äkkihyppäyksenä, vaan väliasteena on kenties ollut *ε:n* kaltainen äänne.

4) Käsitellessään vokaalisuhdetta syrj. *ε* ~ votj. *o* Bubrih päätteli taiten, millaista lähtömuotoa olisi kantapermissä tällöin edellytettävä, mutta häneltä jäi huomaamatta, että itäpernjakissa esiintyy tässä asemassa säilyneenä juuri hänen olettamansa äänne, palataalinen keski-

vokaaliin vivahtava labiaalivokaali *ö*. Esim. syrj. *kert*, PO *kört*, votj. *kort* 'rauta'. — Tässä ryhmässä ilmenee votjakissa määräedellytyksin erikoiskehitystä: *l*:n edellä on tavallisesti tapahtunut muutos $*\acute{o} > *o > a$, esim. syrj. *vel*, PO *völ*, votj. *val* 'hevonen'. Kperm. $*\acute{o}$ palautuu sekini, kuten $*\varepsilon$, pääasiallisesti sm.-ugr. $*\acute{a}$:hän, tietysin ehdoin myös $*\acute{u}$:hyn.

5) Syrj. $e \sim$ votj. e . Myös kantapermissä $*e$. Tämän lisäksi on ollut kperm. umpinainen $*\varrho$, joten siis vokaaliparilla $*o$ ja $*\varrho$ oli vastine etuvokaalien puolella. Kahdenlaisen e :n välinen ero on toistaiseksi todettavissa vain itäpermjakissa, missä $*e$ on säilynyt, mutta $*\varrho$ muuttunut *i*:ksi.

Etymologisesti suhteen syrj. $e \sim$ votj. e yhteyteen voitaneen asettaa suhde syrj. $e \sim$ votj. o , jossa nähtävästi on kysymyksessä sporadinen, mutta laaja-alainen labiaalistumiskehitys kperm. $*e > *\acute{o} > o$ votjakkilaisella taholla.

Siis kperm. $*e >$ syrj. (myös PO) e , votj. e, o . Esim. a) syrj. (myös PO) *pel*, votj. *peľ* 'korva'; b) syrj. (myös PO) *zer*, votj. *zor* 'sade'.

Votjakissa ilmaantunut voimakas labiaalistumis- (ja samalla velaaristumis-) tendenssi näyttää olleen yhteydessä vokaalia ympäröivien konsonanttien kvaliteettiin. Labiaalistuneen vokaalin jäljessä ei yhteensä n. 35 sanaa käsittävässä aineistossa ole koskaan liudentunutta konsonanttia, eikä sen edelläkään kuin pari kertaa, kun taas siinä suunnilleen samansuuruisessa ryhmässä, jossa kperm. e on säilynyt, on $\frac{2}{3}$ sanoista sellaisia, joissa vokaalia seuraa tai edeltää liudentunut konsonantti. Melkein säännöllisesti e on muuttunut *o*:ksi *r*:n edellä, ellei sanan alussa ole liudentunutta konsonanttia. Sananalkuisilla labiaalikonsonanteilla on myös ollut selvä labiaalistava vaikutus. Aivan tarkkoja sääntöjä ei kuitenkaan voida esittää. — Kperm. $*e$ osoittautuu useimmiten sm.-ugr. $*i$:n, mutta määräedellytyksin myös $*e$:n, jopa $*\acute{a}$:n jatkajaksi.

6) Kperm. umpinaisesta $*\varrho$:sta oli jo puhetta edellä kohdassa 3. Sitä edustaa tavallisesti suhde: syrj. (yl.) o , SO ϱ , PO u , votj. u , esim. syrj. *doz*, SO *doz*, PO *duz*, votj. *duz* 'astia'.

Erikoistapauksen muodostaa votjakissa kehittymä $\underline{u}a$, joka toisinaan ilmaantuu sanan alussa ja *k*:n jäljessä. Votjakin $\underline{u}a$ -alkuisten sanojen vastineissa syrjääniläisellä taholla esiintyy useimmissa murteissa sekundäärinen sananalkuinen *v*. Esim. syrj. (yl.) *vol*, SO ϱl , P(= länsipermjakki) *ol*, PO *ul*, votj. $\underline{u}al$ - 'porontalja, vuode, jne.'; syrj. (yl.) *kor*, SO *k\varrho r*, PO *kur*, votj. *kuar* 'lehti'. Näitä tapauksia on UOTILA yksityiskohteisesti ja erittäin ansiokkaasti käsitellyt teoksessaan »Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen» s. 14—16, 63—70. Allekirjoittaneen käsityksen mukaan niissä on oletettava kperm. kehitystä $*\varrho- > \underline{u}\varrho-$, $*k\varrho- > *k\underline{u}\varrho-$. Puolivokaali $\underline{u}$ on votjakissa säilynyt, samalla

kun sen jälkeinen vokaali on auennut *a*:ksi; syrjäänissä *u* on sanan alussa kehittynyt *v*:ksi, joka nähdään suurimmassa osassa kielialuetta säilyneenä, kun taas sanan sisällä ja murteittain sanan alussakin *u* tai sen jatkaja on kadonnut. *u*:n jälkeisen *o*:n edustus on syrjäänissä kaikkialla sama kuin niissä tapauksissa, joissa *u*-esikettä ei ole muodostunut. Tämä *u* ei koskaan ilmaannu kperm. **o*:n edellä. Sen syntyedellytyksistä kperm. **o*:n yhteydessä on jo aineiston suppeudenkin vuoksi vaikea saada tarkkaa selkoa. Kysymyksen lähempi tarkastelu ei ole tarpeen tämän katsauksen puitteissa; mainittakoon ainoastaan, että *u*:ta ei nähtävästi tavata sanoissa, joiden *o* palautuu alkuperäiseen etuvokaaliin. *uo*-kehittymä on epäilemättä peräisin hyvin varhaiselta kperm. kaudelta. (Uotilan arvelun mukaan *u* olisi syntynyt vasta myöhäiskantapermissä, ks. mts. 68.)

Kuten kperm. **o* on kperm. **o*:kin kehittynyt lähinnä sm.-ugr. **e*:stä. Myös takavokaalit **a* ja **o* ovat sporadisesti, mutta silti varsin laajassa mitassa olleet **o*:n alkuaineiksina. Mielenkiintoista on panna merkille, että sm.-ugr. **e* > kperm. **o* kuta kuinkin säännöllisesti sellaisissa sanoissa, joiden toisessa tavussa on ollut alkup. **ä*, ja vastaavasti > kperm. **o* silloin kun toisessa tavussa on ollut alkup. **e*. Tämä suhde on selvimpiä todistuksia siitä, että **o*:n ja **o*:n välinen ero on kehkeytynyt kantapermin varhaisessa vaiheessa, sillä myöhäiskantapermiläisenä aikana olivat kaksitavuisissa sanavartaloissa, joiden piiristä esimerkkinämme kauttaaltaan ovat, ko. kahtiajaon aiheuttaneet toisen tavun vokaalieroavuuDET epäilemättä jo täysin tasoittuneet. Kantapermin edustuksesta tarjoutuu huvittava vertauskohta lappiin: kperm. **ol-*, lp. *ællet* 'elää' < **elä* ~ kperm. **pōl-*, lp. *bállát* 'pelätä' < **pele-*. Viittaako tämä rinnakkaisuus siihen, että *e* on ainakin osassa sm.-ugr. kielialuetta ollut muinoin »absoluuttiselta» äännearvoltaan (ts. esiintyessään yksitavuisessa sanassa sekä kombinoituneena toisen *e*:n kanssa kaksitavuisessa vartalossa) esim. suomen *e*:tä jossain määrin kireämpi vokaali? Jos näin olisi ollut laita, niin silloin eivät ainoastaan kperm. **o* ja **o* osoittautuisi eri kehitysvaiheissaan vanhan kombinatorisen aste-eron uskollisesti säilyttäneiksi ään-teiksi, vaan myös lapissa tapahtunut *e*:n osittainen kehitys tummaksi *a*:ksi yhdessä umpinaisten *i*- ja *ü*-vokaalien kanssa saisi luontevan selityksen.

7) Syrj. *e* ~ votj. *e*. Esim. syrj.-votj. *šém* 'suomu'. Tässä on otaksuttu lähtökohdaksi jo kperm. *e*-vokaalia. Itäpermiäkissa kuitenkin näemme esillä olevan äännesuhteen edustajana aivan toisenlaisen vokaalin, jonka Genetz merkitsee *y*:llä (esim. *šym* = syrj. *šém*). Genetzin *y* on toisinaan transskriboitu *ï*:ksi nähtävästi sillä perusteella, että Wiedemannilla *y* on *ï*:n merkki. *y* muodostuu Genetzin mukaan »mit der Lippenartikulation

des *u* und der Zungenstellung zwischen *u* und *i*»; kysymyksessä on siis selvästi keskivokaali *u*.

Aluksi on mainittava, että PO *u* on kahta alkuperää, sillä paitsi syrj.-votj. *e*:n vastineena se esiintyy kperm. **u*:n edustajana sellaisissa sanoissa, joissa vokaalia seuraa *j* tai liudentunut konsonantti, esim. syrj. *tuĵ*, PO *tyj* 'tie'; syrj. *kuź*, PO *kyź*, votj. *kuź* 'pitkä'. Viimeksimainituissa tapauksissa on kperm. **u* itäpermjakissa palataalistunut jäljessä seuraavan konsonantin vaikutuksesta. Mutta milloin *u* vastaa syrj.-votj. *e*:ta, se on konsonanttiympäristöstä riippumaton.

Tärkeä osuus *u*-kysymyksen ratkaisemisessa on painosuhteilla. Itäpermjakissa vallitsevan, käytännöllisesti katsoen poikkeuksettoman aksenttisäännön mukaan on useampitavuisissa sanoissa paino sillä tavulla, jossa sanan ensimmäinen kperm. ei-ahtaan vokaalin edustaja sijaitsee. Jos sanassa on yksinomaan kperm. ahtaiden vokaalien edustajia, on paino viimeisellä tavulla. — Tämä sääntö merkitsee sitä, että ensi tavussa ovat painottomia vain kperm. **u*:n, **i*:n ja **i*:n jatkajat, mutta painollisia ovat eivät ainoastaan ahtaita avoimempina säilyneet vokaalit, so. *a*, *o*, *ö* ja *e*, vaan myös sekundäärisesti ahtaiksi muuttuneet. Esim. PO *úkal*- 'suudella' (syrj. *okal*-, SO *ǫkal*-; kperm. **ǫ*) ~ *lukál*- 'puskea' (syrj. *lukal*-; kperm. **u*); *mídal*- 'vuokrata, pestata' (syrj. *medal*-; kperm. **ǧ*) ~ *kiízal*- 'napittaa' (syrj. *kiízal*-; kperm. **i*). *u*-vokaalin kohdalta huomataan, että syrj.-votj. *e*:n vastineena oleva *u* on, toisin kuin *u*:sta palatalisaation kautta muodostunut, painollinen, esim. *býrdet*- 'saattaa itkemään' (syrj. *berǧed*-, votj. *berǧit*-) ~ *yśkét*- 'pudottaa' (syrj. *uśkéd*-, votj. *uśkit*-). Täten ei voi olla epäilystäkään siitä, että syrj.-votj. *e*:ta vastaava PO *u* palautuu ahdasta avoimempaan vokaaliin. Aivan luonnollista olisi olettaa *u*:ta *u* < **ǫ* ja *i* < **ǧ* muutoksille rinnakkaisen kehityksen tulokseksi. Tällöin päädyimme kehityskulkuun *u* < **ǫ*, ts. lähtömuotona olisi ollut äänne, jonka voisi katsoa muodostaneen edellä 4. kohdassa käsitellyn *ö*:n kanssa *o:ǫ* ja *e:ǧ* pareja vastaavan keskivokaaliparin.

Mutta kenties huomautetaan: PO **ǫ* saattaa olla sittenkin tämän murteen erikoiskehitykseen kuuluva äänne. Lopullista vastausta kysymykseen: onko kperm. **ǫ* > syrj.-votj. *e* vaiko päinvastoin kperm. **ǧ* > PO **ǫ*?, on siten etsittävä toisaalta. Valaisevaksi osoittautuu eräs sanaryhmä, jolle on tunnusomaista laajalti syrjäänin murteissa esiintyvä, sanan alkuun sekundäärisesti kehittynyt *v*, esim. syrj. (yl.) *voś*-, Udora *veś*-, SO *oś*-, PO *yś*-, votj. *iś*- 'kadota, hukkaa'. UOTILA otaksuu (mts. 62), että tämäntyyppisten sanojen alkuäänteenä on ollut keskivokaaliin vivahdava labiaalivokaali, ehkä **ǫ*, jonka eteen on syrjäänissä muodostunut *v*, samalla kuin itse vokaali on muuttunut joko *o*:ksi tai *e*:ksi. Jos Uotilan

rekonstruoimaan alkumuotoon lisätään vielä umpinaisuutta osoittava merkki, jota nimenomaan konservatiivisen SO-murteen edustus vaatii, niin silloin itse asiassa tullaan $\acute{o}$ -vokaaliin. Myös k :n jäljessä näyttää säilyneen ilmeinen todistus $kperm.$ $\acute{o}$ -äänteestä. Esim. sanan syrj. (yl.) *koz*, SO *koz*, P *kez*, PO *kyz*, votj. *kŕz* 'kuusi (Fichte)' muuten problemaattiset vokaalisuhteet selvittyvät vaivatta $*k\acute{o}z$ muodosta lähdeittäessä.

On selvää, ettei sanan alussa ja k :n jäljessä toteamamme $kperm.$ $*\acute{o}$ ole voinut alunperin esiintyä vain näin rajoittunein edellytyksin. Näin ollen täytyy itäpermjakin edustuksen, jossa $*\acute{o}$:n jatkaja u esiintyy syrj.-votj. e :n yksinomaisena vastineena, kuvastaa alkuperäistä kantaa. — $Kperm.$ $*\acute{o}$ siis $>$ PO u , votj. e ($>$ i). Syrjäänissä on kaksi edustustapaa: a) sanan alussa eli paremmin sanottuna sanan alkuun kehittyneen v :n jäljessä sekä k :n jäljessä $*\acute{o}$ $>$ murteittain ρ ($>$ yl. o), murteittain e ; b) muulloin $*\acute{o}$ $>$ e . (Milloin syrjäänin kaikissa murteissa tavataan sanan alussa ja k :n jäljessä e , on kysymyksessä $kperm.$ $*\acute{o}$:n resp. $*\epsilon$:n jatkaja, kuten ilmenee siitäkin, että vastaavissa sanoissa on itäpermjakissa — paria poikkeusta lukuunottamatta — $\acute{o}$.) Mahdollisesti $*\acute{o}$:n delabialistumista on tapahtunut jo joissakin myöhäiskantapermin murteissa, ts. syrjäänin ja votjakin yleisellä e -edustuksella saattaa olla osittain yhteinen pohja.

$Kperm.$ $*\acute{o}$ palautuu ensi sijassa sm.-ugr. $*\acute{o}$:hon, joten sen labiaalisuus on tältäkin kannalta katsottuna motivoitu. Toisaalta ims. $\acute{o}$:n ä.l. permiläiseksi vastineeksi jo vanhastaan havaitun syrj.-votj. illabiaalisen e :n osoittautuminen sekundääriseksi on omiaan hälventämään eräitä sm.-ugr. kielten keskinäisistä vokaalisuhteista esitettyjä harhakäsityksiä.

8) $Kperm.$ $*\epsilon$:n (vrt. edellä kohta 5) edustus on seuraava: syrj. e (Ižman murteessa esiintyy Wichmannin merkintöjen mukaan usein e niin $kperm.$ umpinaisen kuin »tavallisen» e :n jatkajana; ilmeisesti e on täällä vanhaa perua, joskin molempien e -vokaalien välinen fonologinen ero näyttää hävinneen), PO i , votj. e , o . Esim. syrj. *ńebŭd*, PO *ńŭbot*, votj. *ńebŭt* 'pehmeä'; syrj. *veš*, PO *viš*, votj. *voš* 'vihreä, keltainen'. Votjakissa $*\epsilon$ on, sulauduttuaan $kperm.$ $*e$:hen, labialistunut osassa esiintymätapauksiaan samoista syistä kuin viimeksimainittu vokaalikin. — $Kperm.$ vokaalien frevessitilastossa on $*\epsilon$ viimeisellä sijalla. Tämä varsin harvoin esiintynyt vokaali on, kuten $*e$:kin, varsinaisesti sm.-ugr. $*i$:n jatkaja.

9) Syrj. $u \sim$ votj. u . Esim. syrj.-votj. *šur* 'sarvi'. Jo kantapermissä $*u$. Äänten edustus on kaikkialla yhtenäinen lukuunottamatta sitä, että palatalisaatiota $u >$ u esiintyy itäpermjakissa (j :n ja liudentuneen konsonantin edellä, ks. yllä kohta 7) ja myös runsaasti votjakin murteissa (eri syistä, joita WICHMANN käsittelee mts. 9–14). — $Kperm.$ $*u$ on

permiläisistä ensi tavun vokaaleista yleisin; syrj.-votj. yhteissanastossa sen esiintymis-% on 14. Äänteen suuri frekvenssi onkin ymmärrettävää, koska *u on sellaisten, esipermissä kaikkein tavallisimpiin kuuluneiden vokaalien kuin sm.-ugr. *o:n ja *a:n pääasiallinen edustaja. (STEINITZIN tekemä ero, että kperm. *u olisi vain sm.-ugr. *o:n, mutta kperm. *o sm.-ugr. *a:n normaali jatkaja, on aiheeton. Sm.-ugr. *a ja *o ovat sulautuneet yhteen kantapermissä jo varhain, ja *u*-edustuksen ohessa esiintyy m o l e m p i e n yhteydessä usein sporadista *o-kehittymää, vrt. yllä kohta 6.)

10) Syrj. *i* ~ votj. *i* < kperm. *i. Esim. syrj. *līm*, votj. *līmī* 'lumi'. Itäpermjakissa *i on auennut Genetzin *ə*-kirjaimella merkitsemäksi äänneeksi, joka määritelmän mukaan on »ein ziemlich offener, dem *a* etwas ähnlicher Gutturalvokal ohne Lippenartikulation». *i > PO *ə* muutos lienee yhteydessä jälkitavuuissa tapahtuneeseen tasoitukseen, jossa *ə* on tullut paitsi *i*:n myös avoimemman vokaalin (=syrj. *e*) jatkajaksi. Eräissä votjakin murteissa *i* on säännöllisesti redukoitunut (̣), ja palataalistuneiden konsonanttien aiheuttamaa *i* > *i* muutosta tavataan tiheästi, ks. Wichmann, mts. VI, 19—22. — Kperm. *i on sekin hyvin yleinen vokaali, ollen frekvenssiltään lähinnä kperm. *u:ta. Se ei olekaan kumma, koska *i on usean sm.-ugr. vokaalin jatkaja. Ensinnäkin lyhyet *u ja *ü ovat kehittyneet permiläisten olojen kannalta harvinaisen säännöllisesti *i*:ksi. Myös *ū:sta ja *ē:stä on useimmiten tullut *i*.

11) Syrj. *i* ~ votj. *i* < kperm. *i. Esim. syrj.-votj. *nīm* 'nimi'. Sm.-ugr. *i on kantapermissä jotensakin säännöllisesti säilynyt (ei kuitenkaan esim. *r*:n resp. *ž*:n edellä, missä asemassa se on auennut *e*:ksi resp. *g*:ksi). Kperm. *i on myös melko harvinaisen sm.-ugr. *i:n edustaja.

Asetamme rinnakkain normaalin syrj.-votj. vokaalisysteemin sekä edellä esitetyn kperm. systeemin:

Syrj.-votj.	Kperm.		
<i>a</i>	<i>a</i>	<i>ə</i>	
<i>o</i> <i>e</i> <i>e</i>	<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>e</i>
<i>u</i> <i>i</i> <i>i</i>	<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>e</i>
	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>i</i>

Artikulaatiopaikkanaan perustuva kolmiajako taka-, keski- ja etuvokaaleihin on nykykielessä kantapermin perintöä, mutta artikulaatioasteen laajuuteen perustuva sarjajako oli kantapermissä nykyistä monivivahteisempi. Avoimien, puoliahtaiden ja ahtaiden vokaalien muodostaman kolmen sarjan lisäksi oli olemassa vielä neljäs, puoliahtaiden ja ahtaiden väliset l. »alemmat ylävokaalit» (nimi-

tyksestä ks. ÄIMÄ Yleisen fonetiikan oppikirja 189). Viimeksimainitut ovat yleensä sulautuneet puoliahtaisiin vokaaleihin, mutta itäpermjakissa ahtaisiin. Syrjäänin Ylä-Sysolan murre, jossa *o* on säilynyt (kuinka lienee *o:n* laita?), on edustukseltaan lähimpänä kperm. systeemiä. Yksityisten vokaalien kvaliteetin suhteen erittäin konservatiivinen murre on itäpermjakki, joka on välittömästi tai välillisesti säilyttänyt useita kanta-kielen piirteitä.

Yleisen sm.-ugr. vokaalihistorian kannalta on oma mielenkiintonsa esim. seuraavilla itämerensuomalais-permiläisillä äännevastaavuuksilla:

Ims. <i>o</i> ~ kperm. <i>u</i> (<i>o</i>)	Ims. <i>e</i> ~ kperm. <i>o</i> , <i>o</i>
» <i>ō</i> ~ » <i>ǫ̇</i>	» <i>ē</i> ~ » <i>i</i>

Niistä käy selvästi ilmi, että kperm. vokaalisto palautuu järjestelmään, jossa on vallinnut itämerensuomen mukainen ja samaa alkuperää oleva kvantitatiivinen sarjajako, ja että tämä jako on ollut voimassa vielä permiläisen erikoiskehityksen aikana.

*

Itäpermjakin painotussysteemi, jonka periaatteista on edellä (kohta 7) tehty selkoa, ansaitsee sekin osakseen huomiota samalla tavoin kuin tämän murteen arkaistinen vokaalisto.

Yksityisseikkoihin kajoamatta mainittakoon, että syrjäänin murteissa tavataan eri tutkijain esitysten mukaan (näistä ks. esim. WICHMANNIN yleiskatsausta mts. 88—) varsin moninaisia painotustyypppejä. Useissa ilmoitetaan vallitsevan pääasiallisesti alkupainotuksen (näin mm. CASTRÉN Ižman ja SAVVAITOV Sysolan ja Vytšegdan murteista), toisissa painotus on vaihteleva, jopa epämääräinen. Ižman, Vytšegdan ja länsipermjakin murteiden tutkijat CARSTÉN, WIEDEMANN sekä ROGOV ovat panneet merkille, että paino yleensä pysyy sanan vartalolla, taivutus-päätteiden ollessa painottomia. Mainittu ilmiö, kiinteä vartalopainotus (Stammbetonung), on harvinainen sm.-ugr. kielissä, joissa mekaanis-rytmillinen aksentuaatio on vallitsevana. Syrjäänissäkin se on epäilemättä sekundäärinen. Monien syrjäänin murteiden aksentuaatiossa esiintyykin hyvin olennaisina piirteitä, jotka oikeuttanevat päättelemään vanhimman syrjääniläisen painotustyyppin rakentuneen aivan toisille periaatteille. Kahden viimeksimainitun tutkijan mukaan perustuu sekä Vytšegdan murteen että länsipermjakin aksentuaatio pääasiallisesti sanojen vokaali-suhteisiin. He erottavat »raskaita» ja »kevyitä» vokaaleja, ja jakoperusteiksi paljastuvat melko johdonmukaisesti vokaalien väliset laajuuserot.

Periaatteellisesti läheisinä vertauskohtina tällaiselle systeemille ovat mokšamordvan, tšeremissin ja eräiden ostjakin murteiden painosuhteet.

Kysymme: missä syrjäänin murteessa yllä osoitetut kaksi valtatendenssiä, alkupainotus ja vokaalien laajuuseroista aiheutuvat painovaihtelut, ovat yhtyneet eheimmäksi kokonaisuudeksi? Tuskin voimme päätyä muuhun kuin itäpermjakkilaiseen systeemiin. Sm.-ugr. kielissä tavattavista monenlaisista mekaanisista painotusjärjestelmistä se on yksi selvimpiä ja johdonmukaisimpia. Todennäköisyyssyyt puoltavat täten ajatusta, että itäpermjakki on tälläkin alalla parhaiten säilyttänyt kantasyrjäänin suhteet. Itäpermjakkin systeemi saattaa vallan hyvin edustaa kantapermiläistäkin painotustyyppiä, sillä votjakkia ei näissä vertailuissa sovi ensinkään ottaa lukuun, koska tässä kielessä vallitseva painotusysteemi on selvästi myöhäsyntyinen. Votjakin yleinen tendenssi, jonka mukaan paino sijoittuu (imperatiivi- ja kieltomuotoja lukuunottamatta) viimeiselle tai eräissä muotoryhmissä viimeistä edelliselle tavulle, kokonaan riippumatta sanan vokaalirakenteesta, on jo kauan sitten selitetty tataarilaiseen vaikutukseen perustuvaksi. Tämän selityksen paikkansa-pitävyys tuntuu kiistattomalta, kun otamme huomioon, että myös itätšeremissin itäryhmässä, jossa samoin tataarin kielen vaikutus on tuntuva, on kehitys laajassa mitassa vienyt muiden tšeremissin murteiden edustuksesta poikkeavaan yleiseen loppupainotukseen.

Itäpermjakkin aksentuaatio selittyy luontevasti aikaisemman alkupainoisen painotustyyppin kehittymäksi: vain sonoriteetiltaan heikoimpien ahtaiden vokaalien yli on paino useampitavuisissa sanoissa liukunut jälkitavuille. Samantapaisen, joskin ahdasalaisemman painonsiirtoilmion tunnemme kantamordvasta. Näin ollen on peräti vaikea yhtyä WICHMANNIN esittämään, tosin kai Setälän vokaali- ja aksenttiteorian jo ennakolta muodostelemaan käsitykseen, että kantapermissä vallinnut »vapaa» aksentti olisi muinaisen kielenvaiheen perintöä (mts. 93). Kun Wichmann itäpermjakkin aksentuaatiota selvitellessään sivuutti äännehistorialliset näkökohdat, jäi murteen painovaihteluiden säännönmukaisuus häneltä havaitsematta. Vartalopainotuksen länsipermjakissa aiheuttamien tasoitusten luonnetta hän ei liioin oivaltanut. Siten ei ole ihmettelemistäkään, ettei silloinen aloitteleva tutkija päässyt uskottavampaan lopputulokseen.

Suppeassa katsauksessamme permiläisiin painosuhteisiin ei ole kajottu lausepainoon. Tämä johtuu paitsi saatavissa olevan aineiston vähyydestä myös kirjoittajan vakaumuksesta, että niin permiläisissä kuin muissakin sm.-ugr. kielissä sanapaino l. aksentuaatio edustaa konstanssia, lausepaino aksidenssia. Väitteet sanapainon kehkeytymisestä erilaisissa lause-

yhteyksissä pohjautunevat vanhojen junggrammaatikkojen yksipuolisuudessaan erheelliseen oppiin, että lause olisi primäärinen sanaan verrattuna.

Kaiken kaikkiaan viittaavat permiläiset kielet lapin, mordvan ja tšeremissin tavoin sellaiseen vanhempaan vokaali- ja painotusjärjestelmään, joka periaatteessa muuttumattomana ja ilmeisesti ikivanhana on säilynyt itämerensuomalaisessa kieliryhmässä.

ERKKI ITKONEN